

CSIBI NORBERT

AZ ELSŐ VIDÉKEN TARTOTT ORSZÁGOS KATOLIKUS NAGYGYŰLÉS (1907 – PÉCS)*

Bevezető

Az 1890-es években – más európai országokhoz hasonlóan – Magyarországon is élénkülni kezdett a katolikus társadalom közéleti aktivitása. Az egyházpolitikai törvények hatására elinduló politikai szervezkedéssel és pártalapítással párhuzamosan felmerült a civil társadalom megszervezésének gondolata is. A vallási közömbösség terjedésével és az ártalmatlanok ítélt politikai ideológiák térnyerésével szemben egyre többen érezték szükségesnek az egységes és szervezett fellépést.

A követendő irányok kijelölésében fontos szerepe volt a Rómából kapott impulzusoknak és a témához kapcsolódó pápai megnyilatkozásoknak. XIII. Leó és X. Pius pápák több alkalommal adtak iránymutatást a modern világ és a katolicizmus viszonyának értelmezéséhez,¹ enciklikák sorában fejtették ki az egyház újfajta „szerepfelfogását”, amelynek értelmében a haladás és alkalmazkodás képessége, illetve a liberális és szocialista eszmékkel szembeni versenyképesség kialakítása mellett fontos volt a hitelvek épségének és tisztaságának megőrzése is.²

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ CHADWICK, Owen: *A History of the Popes 1830–1914*. Oxford, 1998. 273–405.; MONDIN, Battista: *Pápák enciklopédiája*. Budapest, 2001. 595–656.

² XIII. Leó pápa már *Inscrutabili Dei consilio* kezdetű enciklikájában (1878) kifejtette, hogy a modernizáció következtében elvallástalanodott világot újból kereszténnyé kell tenni, a keresztény közéleti szerepeket pedig a korszerű világ követelményeinek megfelelően át kell értelmezni. Mindezek érdekében az egyháznak ki kell lépnie a modern világba, a társadalmi életben tevékenyen részt kell vennie, az emberek és a kor problémáira megoldást kell kínálnia. Az állam és az egyház kapcsolatáról: *Quod apostolici muneris* (1878); *Diuturnum illud* (1881); *Immortale Dei* (1885). In: DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest, 2004. 601–602; 606–607; 609–612.; az emberi szabadságjogok, az állampolgári kötelességek és a keresztény demokrácia témakörében:

A katolikus társadalmi tanítás alapvonalait lefektető *Rerum novarum*ban – XIII. Leó legnagyobb hatású enciklikájában – a következőket olvashatjuk az egyház modern világban betöltött szerepéről: „Az Egyház azonban nem tartja elégségesnek, hogy rámutat a gyógyulás útjára, hanem sajátkezűleg nyújtja az orvosságot. Teljes egészében azon van, hogy fegyelmére és tanítására az embereket ránevelje és megtanítsa, s tanainak gyógyító vizeit a püspökök és a papság közreműködésével minél szélesebb körben igyekszik kiárasztani (...) az Egyház teheti a lehető legtöbbet. Azokat az eszközöket ugyanis, amelyeket használ, hogy a lélekre és a gondolkodásra hasson, pontosan erre a célra kapta Jézus Krisztustól, s így ezek olyan erővel bírnak, amelyet Isten rejtett beléjük. Egyedül ezek az eszközök képesek kellőképpen a szív legmélyére hatni, s rábírnak az embert, hogy a kötelesség előtt meghajoljék (...) Ezért, ha az emberi társadalmat meg kell gyógyítani, úgy egyedül a keresztény élet és intézmények felújítása fogja meggyógyítani.”³ Nem elegendő tehát a problémák felismerése, hanem a megoldásukra szolgáló módszereket is az egyháznak kell felmutatnia. Ehhez pedig elsősorban az egyházi hierarchia képviselőinek (püspökök, papság) segítségére és minél szélesebb körű együttműködésére van szükség. Az újfajta önkép kialakítása és az ennek megfelelő magatartás gyakorlása tehát szükségessé tette, hogy az eddig kellően ki nem használt fórumok, kommunikációs csatornák és újfajta eszközök jelenjenek meg a katolikus érdekek szolgálatában, hogy a katolikus értékrend az élet minden területén intenzívebben tudjon beépülni a mindennapokba. Ez egyfajta védekezési mechanizmus kialakítását jelentette az ártalmasnak ítélt liberális és szocialista megoldások elterjedésével szemben. A katolikus egyház századfordulón követett „társadalompolitikai stratégiája” ebből a defenzív pozícióból kiindulva értelmezhető, még akkor is, ha ennek eredménye egyre offenzívebben viselkedő szerveződési modell lett. Az összezárás és az összetartozás tudatának erősítése, a katolikus értelmiség öntudatra ébresztése, a véleménynyilvánítás és az érdekérvényesítés hatékonyságának fokozása, illetve az égető egyházi és társadalmi kérdések tematizálása a korszakban gyakran megfogalmazott kívánalmak, célkitűzések voltak. Ezek elérésére pedig a minél nagyobb fokú szervezettség kialakítása látszott a megfelelő útnak.

A vatikáni iránymutatásokkal és a hazai politikai szervezkedésekkel párhuzamosan elindultak alulról, a társadalom irányából jövő

Libertas praestantissimum (1887); *Sapientiae christianae* (1890); *Graves de communi* (1901). DENZINGER–HÜNERMANN: i. m. 619–622.

³ *Rerum novarum* 22. In: *Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szerk. GOJÁK János – TOMKA Miklós. Budapest, 1993.

kezdeményezések is az aktívabb katolikus társadalmi jelenlét megvalósítására. A közéleti kérdések iránt érdeklődő katolikusok saját foglalkozásukhoz és társadalmi pozícióikhoz mérten próbáltak igazodni az egyházi vezérfonalhoz. A nagygyűlések szervezésével a katolikus társadalom az összetartozás kinyilvánítása és az erődemonstráció mellett problémáik kibeszélésére és társadalmi egyeztetéssel való megoldására is kísérletet tett. Ebből a szempontból is érdemes a korai nagygyűlések történetét megvizsgálni.

A magyarországi nagygyűlésekről általában

Az első – nemzetközi mintát is jelentő – német katolikus napot 1848 októberében rendezték Mainzban. Az 1870-es évek végén az olasz (1874) és osztrák (1877) katolikusok is szerveztek nagygyűléseket, majd a következő évtized végén Spanyolországban (1889) is találkoztunk velük.⁴

Magyarországon az egyházpolitikai törvények vitái kapcsán kezdett (újra)⁵ szerveződni a nagygyűlési mozgalom. 1894. január 16-án szervezték meg az első nagyobb ilyen típusú összejevetelt a fővárosi Vigadóban. Korábban már voltak egynapos gyűlések, amelyeket vidéki városokban szerveztek Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric vezetésével.⁶ Ezek a gyűlések még szórványosak és kevésbé kiterjedtek voltak, elsősorban az állami egyházpolitika revízióját követelték, és a Katolikus Néppárt megalakulásában játszottak fontos szerepet.⁷ Ilyen gyűlés volt 1893. február 20-án Sopronban és még ugyanazon évben (április 23-án) Komáromban, illetve (novemberben) Szabadkán. A budapesti rendezvényt követően pedig Zsolnán (1894. május), Nagytapolcsányban (1894. június), Pozsonyban (1894. június 29.) és Székesfehérváron (1894. november 18.).⁸ Az 1894-es Vigadóbeli gyűlésen 12 püspök is megjelent, a résztvevők 450 egyházközségből érkeztek, és körülbelül tizenkétezeren voltak.⁹ A szónokok a katolikusok

⁴ ADRIÁNYI Gábor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon 1900–1943*. Vigilia 65(2000) 10. 739.

⁵ Az első hazai nagygyűlés tervezésekor (1869) készült alapszabály-tervezet függeléke szerint: „Az 1869-ik évi sept. havára tervezett nagygyűlés első lévén, mely hazánkban tartatik, s ennek folytán főbizottság még nem létezhetvén (...) ez alkalomra a Szent-László-Társulat választmányja vállalja el a főbizottság teendőit. M. J. N. D.” In: Alapszabály tervezet a katolikus nagygyűlés szervezésére Magyarországon. Pest, 1869. 3.

⁶ SZÁNTÓ Konrád OFM: *A Katolikus Egyház története*. Budapest, 1988. II. 506.

⁷ KLESTENITZ Tibor: *Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen*. In: Prohászka-tanulmányok, 2009–2012. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, 2012. 114–131.

⁸ SZÖGI László: *A katolikus nagygyűlések Magyarországon*. In: Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténeti konferencia előadásai. 1991. május 29–31. Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom, 1991. 509.; KLESTENITZ: *i. m.* 115.

⁹ ADRIÁNYI: *i. m.* 739.

sérelmeiről tartottak előadásokat, amelyek alapján őt, a követeléseiket tartalmazó feliratot fogalmazták meg a kormány irányába. Ugyanitt alakult meg az a 21 tagú bizottság is, amelynek feladata egy tervezett országos katolikus nagygyűlés előkészítése volt. Erre azonban akkor még nem kerülhetett sor. Országos méretű és rendszeressé váló katolikus nagygyűléseket 1900-tól tartottak.

A késlekedés egyik oka az lehetett, hogy a kezdeményezők ebben az időszakban még nem tudhatták maguk mögött a püspöki kar egységes támogatását. A püspökkari konferencia már 1892. május 10-i ülésén foglalkozott a kérdéssel. Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök elnökletével bizottságot állítottak fel, amelynek az volt a feladata, hogy a nagygyűlésekkel kapcsolatosan véleményt fogalmazzon meg a plénum számára.¹⁰ Ennek előterjesztésére 1892. december 17-én került sor. A nagygyűlések eszmeiségét az itt felszólalók mindegyike támogatta, de többek részéről aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy időszerű-e az eszme realizálása. A bizottság elnöke például azon aggodalmának adott hangot, hogy még nem létezik az országban az az egészséges katolikus közszellem, amely egy országos gyűlés sikerét garantálhatná. Fehér Ipoly pannonhalmi főapát is azon a véleményen volt, hogy *„nálunk ez idő szerint még hiányzik a katolikus gondolkozás és érzés fegyelmezettsége; e nélkül pedig veszélyeket rejthet magában egy országos gyűlés, mely végre is arra lenne hivatva, hogy a kath. magasabb érdekeket egységes szellemben szolgálja (...) a kath. öntudatot helyi körök alakításával kellene előbb megteremteni, és csak azután kellene átlépni az országos életnyilvánulás terére.”*¹¹ Velük ellentétben Steiner Fülöp székesfehérvári püspök éppen azért tartotta kívánatosnak az országos katolikus gyűléseket, mert ezeken a most még csakugyan hiányzó közszellem kialakulhat, ahogyan ez szerinte a németországi nagygyűlések esetében is történt.¹² A hozzászólások meghallgatása után a püspöki kar végül úgy határozott, hogy *„elvben helyesli ugyan és melegen üdvözli az országos kath. gyűlés eszméjét, megvalósítását azonban alkalmas időpontra óhajtja halasztani.”*¹³

Az 1894-es Vigadóbeli gyűlés előkészületei kapcsán is érezhető volt még a püspöki kar óvatossága. A Zichy Nándor által ekkor beterjesztett programot és ügyrendet csak részben fogadták el, illetve a püspöki kar testületi megjelenésének kérdésében is óvatosan fogalmazott a megszavazott határozat: *„(...) a nagygyűlésen tartandó előadások szövege előzetesen mutatassék*

¹⁰ Püspökkari Konferenciák Jegyzőkönyvei (=PKK Jgyk). 1892. május 10.

¹¹ PKK Jgyk. 1892. december 17.

¹² Uo.

¹³ Uo.

be hgrprimás Ő Eminentájánál, a ki intézkedni fog azok megbírlása iránt; a tárgy-sorozatba fölvetv és a kersztény socialismusról szóló előadás pedig, mint ez időszert nem opportunus tárgy, teljesen hagyassék ki a programmból. A püspöki kar tagjai (...) a nagygyűlésen pedig a lehetőséghez képest testületileg meg fognak jelenni.”¹⁴ A megengedőbb határozat elfogadásához a hazai egyházpolitikai fejlemények és az időközben kapott vatikáni iránymutatás is hozzájárulhatott.¹⁵

Mindezek ellenére lendületet vehetett a helyi egyesületek és körök szervezése – miként azt Fehér Ipoly főapát is javasolta –, és a katolikus öntudat erősítése rajtuk keresztül is fokozódott. Ezeket a szerveződéset több püspök aktívan támogatta is saját egyházmegyéjében.¹⁶ A kibontakozó katolikus egyesületi élet seregszemléje a Budapesti Katolikus Kör által 1896. augusztus 17. és 19. között megrendezett Magyarországi Katolikus Egyesületek Első Országos Kongresszusa volt.¹⁷ A kongresszuson a későbbi nagygyűlési rendszernek több sajátossága megfigyelhető volt (szakosztályi beosztás, határozathozatal).

Az első „valóban” országos nagygyűlést az 1895-ben Budapesten alapított Katolikus Körök Szövetségének jogutód szervezete rendezte. A Magyarországi Katolikus Körök és Olvasóegyletek Országos Szövetsége¹⁸ 1899 végén határozta el, hogy országosan és éves rendszerességgel kívánnak ilyen rendezvényeket tartani. A következő évben több napig tartó, Országos Katolikus Nagygyűlés a kerszténység 900. évfordulójának

¹⁴ PKK Jgyk. 1893. november 30.

¹⁵ „Eközben érkezett meg Ő Szenttségének f. évi szept. 2-án kelt s a magyar püspöki karnak f. évi márczius 3-án felterjesztett memorandumára válaszul küldött »Constanti Hungarorum« bekezdésű encyclicája, nemkülönbén Rampolla bíboros államtitkár levele, mely a sz. Atya nevében következőkben jelöli meg a püspöki kar teendőit: 1) a tervezett egyházpolitikai törvényjavaslatok előterjesztése után adjon ki a püspöki kar közös pásztorlevelet, rámutatva ebben a fenyegető veszélyre és az ez ellen való védekezés módjaira; 2) hasson oda, hogy kath. körök és hírlapok keletkezzenek, országgyűlési képviselők választása alkalmával pedig a kath. érdekek iránt igazságos és lelkes érzelmű férfiak jöjjenek be a törvényhozásba.” PKK Jgyk. 1893. november 30.

¹⁶ A pécsi egyházmegyében alakuló Pécsi (később: Belvárosi) Katolikus Kör 1894. február 8-i alapszabálya szerint: „A kör fővédnöke mindenkor a pécsi püspök” (2. §), és a kör célja „elsősorban a Pécs sz. kir. város területén, azután pedig környékén lakó katolikusok szellemi, társadalmi és anyagi érdekeinek előmozdítása, a vallási-erkölcsi szellem-, a közművelődés-, a katolikus öntudat érzetének ébrentartása és az összetartás szilárdítása által.” (3. §) In: A „Pécsi Katolikus Kör” alapszabályai. Pécs, 1894. 3.

¹⁷ A magyarországi katolikus egyesületek első országos kongresszusa. Szerk. GYÜRKY Ödön. Budapest, 1896.

¹⁸ A szervezet 1908-ban felvette az Országos Katolikus Szövetség nevet, és a nagygyűlések koordinátori szerepe mellett különféle katolikus mozgalmak szervezője is volt. Az 1930-as évek végéig ez maradt a nagygyűlések fő rendező szerve. GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Budapest, 1999. 124–125.; és SALACZ Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. München, 1974. 180.

megünneplésével volt egybekötve (1900. augusztus 17–19.). Ennek lebonyolításában jelentős szerepet vállalt Gyürky Ödön, a nagygyűlés titkára, aki már az 1896-os katolikus egyesületi kongresszus kapcsán is aktívan tevékenykedett.¹⁹ A gyűlés jegyzőkönyve szerint ekkor már a püspöki kar is az egyöntetű támogatók közé tartozott, a „Főmagasságú és Főtisztelendő Vaszary Kolos biboros hercegeprimás a fővédnökséget, a nagyméltóságú püspöki kar tagjai a védnökséget a legnagyobb készséggel fogadták el, főpásztori áldásukat adván az ügyre, főpásztori lelkesedéssel buzdítván az igazgatótanácsot a nagyfontosságú mozgalom megvalósítására”.²⁰ A korábban fenntartásokat megfogalmazó Schlauch Lőrinc püspök is azt írta a szervező igazgatótanács elnökének, ifj. Zichy János grófnak, hogy „a nagygyűlés minél fényesebb sikerét főpásztori körlevelemmel is előmozdítottam és arra a jó Isten bőséges áldását esdvén, a legörömeoseb adom püspöki áldásomat”.²¹ A rendezvény beszédeit és határozatait nyomtatásban megjelentető kötet szerint a nagygyűlésre több mint ötezer katolikus jelentkezett, és a társadalom minden rétege képviseltette magát.²² A rendező szerv elnöke a korszakban Zichy János volt, aki legtöbbször a gyűlések elnöki szerepét is betöltötte. Ez alól csak két miniszteri ciklusa²³ alkalmával tett kivételt, de a nyilvános üléseken ekkor is megjelent.²⁴

A sikeres rendezést követően évente újabb országos nagygyűlést tartottak. Ezek menetrendje és szervezeti formája egyre inkább rögzült. A nyilvános üléseken nagyobb ívű előadásokat hallgathatott a közönség, több esetben saját anyanyelvén (magyar, német, szlovák, horvát) népgyűléseket is szerveztek, míg a szakosztályok ülésein (hitbuzgalmi-karitatív, közművelődési, szociális) korlátozott időkeretben tanácskoztak a tematikába felvett részkérdésekről. Az utolsó napon került sor a zárt

¹⁹ Gyürky Ödön (1863–1938) katolikus közéletet szervező és írói tevékenysége az 1890-es évektől jelentős. Részt vett már a korai (soproni, komáromi és szabadkai) katolikus nagygyűléseken is. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. köt. [Gyalai – Hyrtl]. Budapest, 1896. Szerepét az első nagygyűlés szervezésében kiemeli NYISZTOR Zoltán: *Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújíthatása*. Bécs, 1962. 79.

²⁰ GYÜRKY Ödön: *A magyarországi katolicizmus kilenczázados jubileuma alkalmából tartott országos katolikus nagygyűlés Budapesten 1900. augusztus 17–19-én*. Budapest, 1901. 3–4.

²¹ GYÜRKY: *i. m.* 4. A primás nem szólt bele a szervezésbe, és egészségi állapota miatt a gyűléseket sem nagyon látogatta. 1910-ig a görög katolikus püspökök nem vettek részt a nagygyűléseken. ADRIÁNYI: *i. m.* 740.

²² GYÜRKY: *i. m.* 13. A rendezvény „belépődíjas” volt, így a szakosztályi üléseken és a zárt ülési határozati javaslatok elfogadásában csak a rendes tagdíjat befizetők vehettek részt. A férfiak rendes tagdíja 4 korona volt, a hölgyek pártoló tagdíjat válthattak 2 koronáért, mellyel a nyilvános üléseken és az ünnepi eseményeken voltak jogosultak megjelenni. SZÖGI: *i. m.* 510.

²³ 1910. március 1. – 1913. február 26., illetve 1918. május 8. – 1918. október 31. között.

²⁴ HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, I.) München, 1973. 489.

ülés megtartására, ahol a határozati javaslatokról döntöttek a szavazati joggal rendelkező résztvevők. Mindezek mellett egyre több katolikus szakmai és lelkeségi szervezet időzítette saját összejöveteleit a nagygyűlések időpontjaira, illetve több fontos társadalmi-szakmai egyesület megalakulása is ezekhez volt köthető (Katolikus Népszövetség, Országos Pázmány Egyesület, Szent László Társulat, Katolikus Tanáregyesület, stb.) A programban a magyar katolicizmus aktuális kérdései szerepeltek, a szónoklatok és előadások elhangzása után a legtöbb esetben megoldási javaslatokat tettek és ezekről határozatot hoztak. Ezeket, illetve a végrehajtásuk érdekében tett lépéseket a következő évi gyűlés alkalmával számon kérték.²⁵ A tanácskozásokat szentmisék és ünnepségek kísérték.

Az első világháborúig összesen 12 nagygyűlés volt, csak az 1905-ös évben (a politikai válság miatt), illetve az 1912-es évben (ekkor a bécsi eucharisztikus kongresszuson vett részt a magyar katolikus közélet) maradtak el. Ezek közül 9 Budapesten (8 a Vigadóban és 1 az Iparcsarnokban), 2 pedig a nagygyűlések decentralizálásának szándéka miatt vidéken került megtartásra (1907 – Pécs, 1909 – Szeged).²⁶

Az 1907-es pécsi rendezés háttere

Az Országos Katolikus Szövetség 1906. évi közgyűlésén határozati javaslatot fogadott el arról, hogy a katolikus nagygyűléseket nemcsak a fővárosban rendezi, hanem a vidéki nagyobb városokat is fölkeresi az esemény decentralizálásának szándékával. Az első helyszín kiválasztását több tényező befolyásolta. Már az előző (1906. évi hatodik) nagygyűlés lakomáján kézhez vehették a pécsi polgármester táviratát, amelyben a nagygyűlést Pécsre hívta meg a szervezés előtt álló országos kiállítás nevében.²⁷ A megrendezett pécsi gyűlés kiadott anyaga szerint az előző évben már ide terveztek a nagygyűlést, de a püspöki szék üresedése miatt ez végül nem valósult meg.²⁸ Az új püspök viszont azonnal felkarolta az ügyet.²⁹

²⁵ Ez a későbbi nagygyűléseken már elsikkadt. NYISZTOR: *i. m.* 78–79.

²⁶ ADRIÁNYI: *i. m.* 740.

²⁷ *Hetedik Katolikus Nagygyűlés Évkönyve*. Kiadja az Országos Katolikus Szövetség. Budapest, 1907. Szövetségi Értesítő 1907 (I.) 5–10. 129. (=Évkönyv); A korszakban Pécs legnagyobb rendezvénye az 1907. május 15. és október 15. között tartott Pécsi Országos Ipari és Mezőgazdasági Kiállítás és Vásár volt, amelynek nyitva tartása alatt közel egymillió látogatója volt. Erről lásd RADNÓTI Ilona: *Az 1907. évi Országos Kiállítás és Vásár*. Pécsi Szemle 2007. ősz 13–33.

²⁸ Hetey Sámuel 1903. szeptember 1-jei halálát követően a pécsi püspöki szék Zichy Gyula 1905. évi kinevezéséig nem volt betöltve. TENGYEL Adrienn – KOVÁCS Zoltán: *A milleniumtól a szerb megszállás végéig*. In: *A Pécsi Egyházmegye ezer éve*. Szerk. SÜMEGI József. Pécs, 2008. 169.

A századfordulót követően több területen mutatkozott igény arra, hogy az ország erősen érvényesülő főváros-központúságát a vidéki városok fejlesztésével és helyzetbe hozásával enyhítsék. A decentralizálás eszméjének tervszerű érvényesülésére kiváló példa a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 103800/1906. (nov. 26.) sz. rendelete. A nemzeti közműveltség vidéki gócpontjainak kialakítása érdekében megalkotott jogszabály a cél³⁰ megvalósítását elsődlegesen a helyi iskolák és tanári karok bevonásával kívánta elérni. Ezért a rendelet szövegét eljuttatták a tankerületi (királyi) főigazgatók és a felső kereskedelmi iskolai főigazgatók mellett a felekezeti iskolafenntartókhoz is – többek között a katolikus püspökökhöz –, együttműködésüket kérve az ügyben: *„Ebben az actióban erősen számítok Nagyságod támogatására. Indítson Nagyságod a maga hatáskörében – hivatalos és személyes tekintélyét egyként latba vetve – lelkes mozgalmat.”*³¹ Az egyik címzett, Zichy Gyula pécsi püspök a rendeletben foglaltakat körlevélben juttatta el egyházmegyéje iskoláiba és plébániáira.³² Bár megjegyezte, hogy a miniszter által hivatkozott középiskolák – amelyekre az egész koncepció nagy súlyt helyezett – nem tartoznak a fennhatósága alá, mégis fontosnak tartotta a szándék ismertetését. A szöveg egyszerű továbbközlése helyett egy lépéssel tovább is ment a főpásztor, mikor kifejtette, hogy *„ilyen irányú munkálkodásra bőven nyílik alkalom kisebb városokban, sőt a falvakban is, a katolikus egyesületekben. [...] nemcsak az általános közművelődésnek tehetnek szolgálatot, hanem a katolikus gondolkodás, a katolikus érzület és öntudat fokozását és megerősödését is hathatósan előmozdíthatják. (...) Bizton reményelem, hogy tiszt. papságom éber figyelemmel kíséri a közműveltség terjesztésére irányuló törekvéseket*

²⁹ Szentiványi Károly levele Zichy Gyulához, Budapest, 1906. június 20. Pécsi Püspöki Levéltár (=PPL), 2871/1906.

³⁰ A cél az *egységes magyar nemzeti állam* szilárd alapjainak lerakása volt, ennek eléréséhez pedig a nemzeti közműveltség színvonalának emelését látta szükségesnek a miniszter. A meglévő intézményrendszerre (iskolák, könyvtárak, múzeumok, stb.) támaszkodva, azok felfejlesztésével kívánta mindezt megvalósítani. Ahogyan a rendeletben fogalmazott: *„Felfogásom szerint vidéki városokban a tanároknak sok tekintetben kezdeményező szerepet kell játszaniuk, s mindenesetre élénk tevékenységet kifejténiök a város szellemi életében.”* Ehhez azt kívánta, hogy a szűken vett tanítási tevékenység mellett a tanárok iskolán kívüli művelődési tevékenységet is kifejtsenek (például felolvasó estek szervezése), és az iskolában meglévő, de kihasználatlan termeket és gyűjteményeket használják fel az iskolából már kikerültek tudásának, műveltségének emelésére. (103800/1906. (nov. 26.) VKM. sz. rend.)

³¹ Rajtuk kívül a minisztérium tájékoztatta a főispánokat, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, a középiskolai és a kereskedelmi szakiskolai tanárok országos egyesületeit is. Püspöki Körlevél (Pécsi Egyházmegye) (Litterae Circulares =LC) 213/1907.

³² LC 213/1907.

és saját hatáskörében oda fog törekedni, hogy e tekintetben is a »jó pásztor« köte-
meit hiven teljesítse.”³³

Mint az a fentiekből is látható, Zichy Gyula püspök kifejezetten fontosnak tartotta a katolikus önszerveződés támogatását. Erre már a kor-
társak is felfigyeltek. A Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos
Szövetségének 1905-ös közgyűlésén az éves jelentés elemezte a szervezet
működési nehézségeit. A legfőbb problémát abban látták, hogy sok eset-
ben nem kaptak egyházmegyei támogatást. Bár 1904 folyamán az ország
minden esperesi kerületét felszólították, hogy jelöljenek ki mindenhol egy-
egy alkalmas személyt a szövetség képviselőjére, és több mint kétszáz
esperesi kerület ezt meg is tette, mégsem volt kellő eredménye a munká-
nak. Rengeteg helyi „tevékeny apostol” született így, kiknek nevéhez
egész vidékek megelevenedése volt kapcsolható, de a várt hatás mégis
elmaradt. Ami pedig ehhez hiányzott, az a püspöki jóváhagyó és támogató
tekintély, a meghatalmazás súlya: „(...) ott, hol ez már megtörtént, például a
kassai, székesfehérvári és részben a pécsi egyházmegyékben (...) a kerületi képvise-
lők száma teljes. Több ülést tartanak évenként, még pedig főpásztoruk elnöksége
mellett. Megyei szervezettel és rendszabálylyal bírnak. A legégetőbb kérdéseket
letárgyalják, a kölcsönös jelentéseket megteszik. Az egyes képviselők otthon saját
kerületi üléseiken a társadalmi mozgalmak és a megyei szervezet határozatainak
előadói, melyek fölött vitát kezdeni kötelesek és a megállapodások úgy foglalnak
helyet a kerület hivatalos jegyzőkönyvében, mint más legfontosabb egyházi ügyek.
A jegyzőkönyv az egyházmegyei főhatósághoz jut, melyből a főpásztor papjainak
társadalmi tevékenységéről, ebben követett irányáról tudomást szerez. A hol ezen
megyei szervezettség már fennáll, a képviselők határozott, az egyházmegyei körle-
vélben is nyilvánosságra hozott püspöki megbízást nyertek teendőik végzésére, a
kerület társadalmi mozgalmainak intézésére.”³⁴ Rögtön ezután a jelentés ki-
emeli a pécsi püspöknek a szövetséggel szembeni pozitív, példaértékű
hozzáállását: „... trónralépésekor az Országos Szövetség megyei képviselőit, a
hivatalos tisztelgéseken és formaságokon kívül fogadta, mint »belső, meghitt«
munkatársait és kijelentette, hogy papjaitól a szövetség keretében való társadalmi
munkát nemcsak reméli, de határozottan várja is.”³⁵

A fentiek értelmében a pécsi püspök körlevélben tette közzé az or-
szágos szövetség pécs egyházmegyei képviselőjének szabályzatát, ügyrendjét³⁶

³³ LC 213/1907.

³⁴ A Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének Évkönyve. 1905. Budapest, 1906. 5.

³⁵ Uo. 6.

³⁶ Püspöki jóváhagyás: PPL, 1533/1906., és PPL, 2402/1906. (júl. 31.)

és megválasztott espereskerületi képviselőinek neveit.³⁷ Zichynek az egyház társadalmi szerepéről és a papság funkcióiról vallott nézeteit jól jellemzi e körlevél néhány mondata: „A lelkipásztor, kinek működése a templom és a plébánia irodán tul nem terjed, ma már nem tölti be igazán hivatását [...] Ha azonban társadalmi akciózt kezd [...] akkor [a hívek – Cs. N.] megmenthetők még az Egyháznak és a Hazának egyaránt!”³⁸

Az egyházmegye esperesi kerületenként megválasztott szövetségi képviselői megyei szervezetben egyesültek.³⁹ A szervezeti szabályzat értelmében a papképviselők hivatása „az Országos Szövetség céljait képező kath. restauratio ügyét saját kerületükben minden előzetes külön megbízás nélkül képviselni hivatalából kifolyólag; a hitbuzgalmi, egyleti, szövetkezeti, szervezeti és minden más keresztény társadalmi mozgalmak élére állni, amennyiben a helyi plébános igényli, vagy legalább nem ellenzi.”⁴⁰ Mivel a kerületi képviselő a népszövetségnek is kerületi vezetője volt, a megyei szervezet az egész egyházmegye népszövetségi mozgalmát kezében tarthatta. A képviselő az egyes községeket – a társadalmi mozgalmak megindítása, vezetése és a helyi lelkipásztornak ez irányú segítség nyújtása érdekében – személyesen is felkereshette. A megyei szervezet működéséről a képviselők a koronakon beszámolókat tartottak. Nyomdai- és ügykezelési költségeire a kerületi papság fejenként 1 korona hozzájárulást fizetett, az egyéb költségeket viszont az esperesi képviselők maguk viselték.⁴¹

Az egyházmegyei képviselő 1906. szeptember 11-i gyűlésén Frey János titkár bejelentette, hogy az Országos Szövetség „mint befejezett ténynt közölte titkárhoz intézett levelében, hogy a jövő évi (1907) kath. nagygyűlés Pécsen fog megtartatni”.⁴² A gyűlésen résztvevők nehezményezték, hogy a szervezés későn kezdődött és még az előadók nevei sincsenek meg, és kimondták, hogy a nagygyűlés minél szélesebb körű propagálása elsődleges feladat. Szükségesnek találták továbbá, hogy két külön központi szervezőbizottságot alakítsanak. Az egyik a szellemi előkészítésért, a másik a

³⁷ LC 2583/1906. Elnök: Streicher József paksi plébános, titkár: Frey János németmároki plébános.

³⁸ LC 2583/1906.

³⁹ Az egyházmegyei képviselő 1906. március 13-i (pécsi) szervező gyűlésén elhatározták, hogy Pécs városának külön képviselőt választanak, aki Virág Ferenc, a pécsi szeminárium spirituálisa lett. Szintén itt folyt vita a népszövetségi mozgalom terjesztésének módszereiről. A cél az volt, hogy lehetőleg minden pap legyen tagja a mozgalomnak és minden plébánián alakuljon népszövetség. Ennek érdekében a központ több nyelven is megjelentette a „Felhívás a Kath. Népszövetség szervezésére” című kiadványát. PPL, 1533/1906.

⁴⁰ A Magyarországi Katholikus Egyesületek Országos Szövetsége Pécsegyházmegyei Képviselőtanács Szervezeti Szabályzata és Ügyrendje. Mohács, 1906. 3.

⁴¹ Uo. 6–13. pont.

⁴² PPL, 2981/1906.

technikaiért felelt, a szervezőbizottságnak a megyei képviselő pedig hivatalból tagja volt.

A püspök az egyházmegyéjében folyó szervezkedés támogatásával párhuzamosan személyesen is kapcsolatban volt az Országos Szövetség központjával. Mivel a szövetség elnöke Zichy János volt, a pécsi püspök bátyja, erre a kapcsolatra lehetett számítani a nagygyűlés Pécsre hozatala érdekében. Ezen túl Zichy püspöknek az oktatásügy terén elért eredményeit is megalapozhatta a nem sokkal később miniszteri széket is betöltő rokon.⁴³

Szentiványi Károly, az országos szövetség igazgatója 1906. július 20-án értesítette Zichy püspököt, hogy a következő évi nagygyűlés programterve a napokban megy a püspöki kar elé jóváhagyásra, és ezután elkezdődhet a szervezés. Jelezte, hogy célszerű lenne már ezt megelőzően egy helyi személy kijelölése, aki kapcsolatba léphet a szintén 1907-re tervezett pécsi kiállítás szervezőivel, az esetleges ütközések elkerülése érdekében. A gyűlés időpontjának megállapítását a helyi viszonyokra bízta, mindössze annyit írt meg, hogy a központi szervezet egy őszi időpont felé szívesebben hajlik.⁴⁴

Zichynek már e levélváltást megelőzően is voltak értesülései arról, hogy a püspöki kar támogatni fogja a pécsi rendezést. Wurster József címzetes apátkanonokot, a papnevelde igazgatóját 1907. január 27-én Rómából így tájékoztatta: *„Bizalmas úton arról értesültem, hogy a nagymélt. és főtiszteendő magyar püspöki kar egyhangulag kegyesen méltóztatott fogadni azon tervet, hogy az orsz. kath. nagygyűlés a f. évben Pécsen tartassék.”*⁴⁵ Ennek ismeretében – és az országos szövetséggel egyeztetve – elhatározta, hogy a helyi szervezési feladatok elvégzésére két bizottságot alakít. Az egyik (központi, vagy 100-as) bizottság Pécsen, a másik vidéken készíti majd elő a rendezvényt. Az előbbi elnökének Wurstert kérte fel. Mivel a vidéki szervezés a Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének Pécs-egyházmegyei képviselőjére hárult, így a másik bizottság vezetését – társelnöki pozícióban – Streicher József⁴⁶ paksi plébánosra, a megyei szervezet elnökére bízta.⁴⁷

⁴³ Zichy János (1868–1944) ezt követően kétszer volt a vallás- és közoktatási tárca birtokosa: 1910. március 1. és 1913. február 26 között, illetve 1918. május 8. és október 31. között. Lásd BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1975*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltár- és történeti forrástudományok 2. Budapest, 1978. 302.

⁴⁴ Szentiványi Károly levele Zichy Gyula püspökhöz, 1906. július 20. PPL, 2527/1906. A kívánt előkészítéssel és közvetítéssel a püspök dr. Igaz Béla tb. kanonokot, a püspöki iroda igazgatóját bízta meg.

⁴⁵ Zichy Gyula levele Rómából Wurster József kanonokhoz, 1907. január 27. PPL, 348/1907.

⁴⁶ Streicher József 1850-ben született, 1887-től németbolyi, 1898-tól paksi plébános volt. *Schematismus Cleri Dioecesis Quinque-ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMVIII*. Typis WESELY et HORVÁTH, Quinque-ecclesiensis, 1908. 191.

A püspöki kar 1907. április 18-i ülésén foglalkozott röviden a pécsi nagygyűlés kérdésével, és mindössze annyit jegyzett meg, hogy „Zichy János grófnak, a kath. egyesületek országos szövetsége elnökének a kath. nagygyűlések decentralizációjára s annak ez idén Pécsen való megtartására vonatkozó előterjesztését valamint Zichy Gyula gróf, pécsi püspöknek e gyűlésre való meghívását a tanácskozmány köszönettel tudomásul veszi.”⁴⁸

Ezt követően megtörtént az időpont kijelölése (1907. augusztus 25–27.) és a védnöki felkérések kiküldése. Zichy János természetesen hivatalosan is felkérte testvérét és a többi püspököt e szerep betöltésére. Levelében a nagygyűlés célját a hit megvallásában és a társadalmi haladás helyes irányairól való tanácskozásban jelölte meg. Ennek aktualitását indokolva az esemény jelentőségét tágabb, világegyházi és nemzeti dimenzióba helyezte: „A társadalmat felforgató törekvések hullámai egyre magasabban csapkodnak és a keresztnek velük vívott tusája a krízis hevességével folyik, hogy egyik félnek katasztrófáját előkészítse. Nemzetek legújabb esetei a történelem örök lapjára vésték föl az igazságot, hogy az Egyház lelke halhatatlan, de a testét, melyet katolikus nemzetek és egyének alkotnak, borzasztóan megcsonkíthatják. A mi nemzetünk a katolikus társadalom ezeréves tagja, már nem sértetlen, sőt sebeit a bomlás üszkei félreismerhetetlenek. Fönn a közönyösség érthetetlen kábultsága, alább a testben a rosindulatok láza emészti a nemzet erkölcsi és anyagi erejét. Ha a beteg test életerejét visszaadni akarjuk, fönn és lenn az egész társadalomba az isteni igazság világító és gyógyító áramát kell visszavezetnünk.”⁴⁹ A pécsi püspök természetesen elfogadta a védnöki felkérést, és elismerése mellett 1000 korona támogatást is kiutalt az előkészítés költségeinek fedezésére.⁵⁰

A pécsi helyszín kiválasztásában a fent leírtakon kívül az egyházmegye történelmi hagyományai is szerepet játszhattak. A nagygyűlés megnyitó beszédeiben többször hangozott el Szent Mór örökségére való utalás és a város kulturális hagyományainak kiemelése. Nendtvich Andor polgármester örömmel üdvözölte a nagygyűlés közönségét „ebben a városban, a melynek multja elválaszthatatlanul van összeforrvá a magyar kereszténység

⁴⁷ A pécsi központi bizottság tagjának felkért személyek: Wajdits Gyula és dr. Szilvek Lajos kanonokok, Virág Ferenc lelkiigazgató, dr. Sipos István teológiai tanár, Komócsy István papneveldei aligazgató, dr. Kelemen Mihály ny. honvéd főtörzsorvos, Szuly János ügyvéd, dr. Angyal Pál jogtanár és Keresztény János gyógyszerész, Bitter Illés főgimnáziumi tanár, Romnisz Ferenc tb. kanonok, esperes. A vidéki bizottság tagjait a katolikus egyesületek országos szövetségének pécs egyházmegyei képviselője alkotta, a névsorral dr. Frey János németmárok plébános (titkár) szolgált. PPL, 348/1907.

⁴⁸ PKK Jgyk. 1907. április 18.

⁴⁹ Zichy János levele Zichy Gyulához. Budapest, 1907. július 10. PPL, 2648/1907.

⁵⁰ Zichy Gyula levele Zichy Jánoshoz. Karlsbad, 1907. július 30. PPL, 2648/1907.

*megalapításával és diadalrajutásával; a melynek minden rögéhez a magyar keresztény kultúra oly sok fényes emléke fűződik. Azok a dicső emlékek, a melyek a szent István alapította ősi egyházmegyét, bold. Mór püspök s annyi jeles utódjának fényes alakjait, Nagy Lajos királyunk itt állott első egyetemét, büszkeségünket képező 900 éves székesegyházunkat körülölelik, valóban méltó keretül szolgálnak a most egybegyűlt országos katolikus nagygyűlés nemes célú tanácskozásaira.*⁵¹ Ily módon a kereszténység meghonosításában jelentős szerepet játszó település az új alapítás, a katolikus vallásosság megújításának tervezett folyamatában szimbolikus jelentőséget kapott. A polgármester – utalva a városban éppen zajló ipari és mezőgazdasági kiállításra – hangsúlyozta, hogy a város a gazdasági előrehaladás nagy ünnepét üli éppen, de ez az anyagi haladás csak akkor lehet egészséges, ha az szilárd erkölcsi bázison, és a vallásos hit alapjain nyugszik. Ezek erősítését várta a nagygyűléstől is.

A megnyitó beszédekben emlegetett kulturális szerep hangsúlyozását szolgálta Komócsy István papneveldei aligazgatónak a *Pécsi Napló* hasábjain megjelent cikke is. Beszámolója szerint az egyházmegye komoly, számszerűsíthető infrastruktúrával rendelkezett a társadalmi munka terén, ami alkalmassá tette rendezési helyszínnek: „302 pap, 168 plébánia, 37 féle kat. jellegű társulat, egyesület, szövetséget: 536 önálló szervezete van – 71 katolikus kör, 11 legényegylet, 2 munkásegylet, 12 ifjúsági egylet, 9 fogyasztási szövetséget, 2 kölcsönmagtár, 3 tejszövetséget, 1 óvodát fenntartó egyesület. Kilenc szerzetesházban: 58 szerzetes, 19 nőzárda, 218 zárdanő – közép és felsőoktatás, betegápolás, árvaház (...) 20 tankerület, 600 kat. tanító.”⁵² A múlt öröksége és a jelen eredményei tehát egyaránt fontos, a katolikusság egészét mozgósítani képes helyszínné emelték a várost.

A pécsi nagygyűlés lefolyása

A hetedik katolikus nagygyűlés jellegét tekintve – miként ezt az eseményről készült szövetségi beszámoló is megjegyzi – különbözött az előzőektől. A különbséget a beszámolót szerkesztő szövetségi munkatársak komoly elméleti keretbe ágyazva indokolták. A leírás szerint „*hetedik nagygyűlésünk a népelemek legtermészetesebb halmazából állt. A mily arányban oszlunk meg az általános társadalomban foglalkozás, rang és értelmiség szerint, ugyanazon arányban képviseltük a magyar katolikusok tömegét a gyűlésen. [...] ezen elemekből összeállott tömeg, a kereszténység vonzó ereje alatt, egy anyagu, egy szellemű test, melyet ugyanazon életerő mozgat.*” Az organikus szemlélet

⁵¹ Évkönyv 135.

⁵² *Pécsi Napló* 1907. augusztus 25. (XVI.) 194. 4–5.

fogalomrendszerét használó szöveg szerint ez „a testi szervezet észreveszi a testben fellépett bajt és ezen észrevesés általános érzéssé lesz a testben. A test minden ereje összeségít a baj legyőzésében. A társadalmi szervezet közérzése is azon baj vagy szükséglet körül kötődik le, a melyben legnagyobb a veszély és az elhárításnak szüksége.”⁵³ A hatodik nagygyűlésen ennek megfelelően a szociális jelleg domborodott ki, a szegénység és a munkásság problémái játszották a főszerepet. A pécsi alkalom programja inkább a „nép felvilágosítás” kérdése körül forgott.⁵⁴ Célja a minél szélesebb körű társadalmi felvilágosítás minél hatékonyabb megvalósítását szolgáló teendők meghatározása volt.⁵⁵ Ezt a tematikát erősítette, hogy az 1905-ös belpolitikai válságot követően a koalíciós kormány oktatáspolitikája számos vitatható kérdést hozott felszínre, illetve a szociáldemokrata és radikális publicisztika is egyre élesebben kritizálta a hazai iskolarendszer állapotát és működését.⁵⁶ Mindez természetesen érintette a katolikus iskolarendszert is, ezért a nagygyűlés szónokainak jó része harciasabb, mozgósító jellegű retorikát alkalmazott ezek tárgyalásakor.

Az ülések beszédeiben és a helyi sajtóban is többször elhangzottak olyan kijelentések, amelyek tiltakoztak az esemény politikai felhasználása ellen, azonban a politika – legalább áttételesen – minden kérdés kapcsán

⁵³ Évkönyv 131.

⁵⁴ Az érdeklődésre tekintettel a közművelődési szakosztály ülését áttették a budai külvárosi katolikus kör helységéből a városháza közgyűlési termébe. *Pécsi Közlöny* 1907. augusztus 25. (XV.) 193. 4.

⁵⁵ Évkönyv 132. A szakosztályokban elhangzott beszédek számát összevetve a pécsi nagygyűlésen sem emelkedik ki a közművelődési szakosztály a többi közül, viszont a tematika az általános jellemzést jól tükrözi. A nyilvános ülések is többször ezt a témát érintették. Forrás: A nagygyűlések megjelent évkönyvei a Szövetségi Értesítő 1907 és 1912 közötti számaiban, kiadja az Országos Katolikus Szövetség, Budapest, 1907–1912.

Az elhangzott beszédek száma szakosztályonként – 1900, 1907–1912			
Év	Hitbuzgalmi	Közművelődési	Szociális
1907	6	6	12
1908	8	7	6
1909	9	8	8
1910	10	16	17
1911	14	14	20
1912	8	8	12

⁵⁶ Az 1907-es év nagy vihart kavaró eseménye volt az október 2. és 6. között szintén Pécsen megrendezett Országos Szabadtanítási Kongresszus, amelynek vitáiban az itt említett három oldal (kormányzat, egyházak, szociáldemokraták) képviselői ideológiai vitáktól sem mentesen csaptak össze. PAVLOVICS Attila: *Országos Szabad Tanítási Kongresszus Pécsen*. Pécsi Szemle 2007. nyár 46–55.

jelen volt. A Pécsi Közlöny tudósítója ezt így foglalta össze: „Ez a kongresszus a katolikusok társadalmi tömörülését van hivatva előmozdítani, azoknak az eszméknek a propagálására van hivatva, amely eszmék a katolikus vallás tételeinek az életbe való átvitelét jelentik. [...] Ez a kérdés nem politikai kérdés és tiltakozunk az ellen, hogy ezt az akciót valaki politikai színezetű akciónak minősítse, vagy egyes politikai párt ebből az akcióból magának politikai tőkét kovácsolni igyekezzék! Ez tisztán vallási kérdés és a vallás elveinek az életben való megvalósításának kérdése, amely távol esik és kell, hogy távol essék a politikától!”⁵⁷ Természetesen a felszólítás nem érthette el célját.

A rendezvény lebonyolításáért felelős központi szervezőiroda Szent István napján költözött Pécsre, és a Belvárosi Katolikus Kör biztosított számára helyet. Folytatta működését a már említett két helyi szervező bizottság is Wurster József és Streicher József irányítása alatt. Három, speciális feladatokra kijelölt albizottság is alakult. Az elszállásolások lebonyolítása Kelemen Mihály ny. honvéd főtörzsorvos, az ünnepszervezési feladatok megoldása Bitter Illés főgimnáziumi tanár, az egyházi ceremóniák megtartása pedig a Vajdits Gyula kanonok vezetése alatt álló csapat feladata volt.⁵⁸ A zenei eseményekről Glatt Ignác gondoskodott. Az egyházmegye községekben helyi személyeket bíztak meg a meghívók terjesztésével, illetve a plébániáktól vártak információkat az érkezők várható számáról. Az utóbbi alapján a résztvevő közönség létszámát nehéz megállapítani, de némi támpontot szerezhetünk a sajtóban megjelent számokból. A nagygyűlés hivatalos jegyzőkönyvében megjelent 50 ezer ember valószínűleg nem az egész rendezvény alatt volt jelen a városban, viszont a helyi lapok tanúsága szerint is igen nagy volt az érdeklődés.⁵⁹ Az előre kijelölt

⁵⁷ Pécsi Közlöny 1907. augusztus 24. (XV.) 192. 1–2. Ugyanitt a tematikai sokszínűségről: „A fogház missió, a cselédnevelés, a nőkérdés, növédelmi feladatok, a családi és iskola-nevelés reformja, a tudományos és közhasznú ismeretek terjesztése, gazdasági népoktatás, népsajtó, hitel és fogyasztási, termelő és értékesítő, a bérszövetkezetek, az önálló ipar életképessége, kisipari szövetkezetek, ipari szakoktatás, tanoncotthonok, munkáslányok nevelése, alkoholizmus stb. stb. mind csak úgy hevenyében kikapva abból az óriási programból, amely a kongresszus elvégzendő anyagát tárják elénk, azt mutatják, hogy annak az akciónak, amelyet mi keresztény reneszansznak szoktunk nevezni, nagyon, nagyon sok elintézni valója van, hogyha a multak mulasztásait pótolni kívánjuk.”

⁵⁸ Évkönyv 129–130.

⁵⁹ A csoportosan jelentkezett résztvevőkről részleges tájékoztató: „A kath. nagygyűlésre tömeges jelentkezés mintegy hétezeröttszáz van. Részletezve a tömeges jelentkezés a következőkép oszlik meg. Dombóvár: 30. Pélmónostor 100. Szakály 32. Bonyhád 200. Nagymányok 150. Gödrei esperesi kerület 2500. Cserdi, Helesfa 100. Paks 15. Apatin 75. Egerág 180. Bellye 50. Németbóly 500. Szabadszentkirály 270. Miszla 15. Ozora 13. Bükkösd 130. Döbrököz 18. Mágócs 150. Ráczoáros 400. Nagynyárád 80. Kakasd 400. Alsómocsolád 85. Kővágószőlős 250. Németkeér 10. Szakcs 10. Nakk 15. Nagyköny 20. Hercegszőlős, Albertfalu, Karancs 60. Báltaszék 10. Kisdorog 50. Magyarkeszi 25. Bikal 59.

tömegszállások nem tudtak elég férőhelyet biztosítani, így a honvédségnek kellett katonai ágyakat kölcsönöznie a szervezőknek.⁶⁰ A látogatók különvonatokon, kocsikon és gyalogosan érkeztek. A kocsitáborok számára a rendőrfőkapitány a régi budai vásárteret jelölte ki. Az ott gyülekezők zárt sorokban vonultak a két népgyűlés helyszínére, a magyarok a kiállítási sporttelepen felállított nagyszátorba, a németek a budai külvárosi katolikus körbe.⁶¹ A legtöbben Somogy, Tolna és Baranya megyéből érkeztek, de vártak látogatókat a Balatonon és a Bakonyon, illetve a Tiszán- és a Királyhágón túlról is.⁶² A lapok előrejelzése kevésnek bizonyult, végül a vártnál jóval többen jelentek meg az első napon.⁶³

A nagyobb lélekszámban megjelent nemzetiségi érdeklődők külön-külön anyanyelvi népgyűléseken vehettek részt, a szakosztályi ülések viszont már közösek voltak. A magyar és a német népgyűlés mellett így külön horvát nyelvű szónoklatok is elhangzottak a Tornacsarnokban, a nagygyűlésre jelentkező horvátok nagy számára tekintettel.⁶⁴ A program beosztása a következőképpen alakult:

- *Augusztus 25-én:* katolikus népszövetségi gyűlések három nyelven, három helyszínen még a megnyitó előtt; a Pécsi Keresztény Munkásegylet zászlószentelése; este körmenet, megnyitó és megalakulás.
- *Augusztus 26-án:* reggeltől szakosztályi ülések; este az első nyilvános ülés.⁶⁵
- *Augusztus 27-én:* délelőtt a második nyilvános ülés, délután pedig a határozatokat elfogadó zárt ülés, este a harmadik nyilvános ülés, végül záróünnepség és díszvacsora.

Baranyavár 100. Szent István 80. Baranyalócs 60. Lapáncsa 170. Baranyavár 70. Laskafalu, Kácsfalu 500. Dárda 20. Szigetvár 250. Pécsi Közlöny 1907. augusztus 23. (XV.) 191. 3–4.

A nyitó napig ilyen módon bejelentkezettek száma: „Eddig jelentkezett 9700. Ehhez jön még: Nagybicsérd 250. Görcsöny 300. Magyarhertelend 80. Pécsvárad 100. Mohács és környéke 600. Összesen: 11.030. Várható még: Hosszuhetény, Püspökbogád, Pellérd, Patacs, Németi, Somogy megye, Szekszárd és Tolna felől sok jelentkező.” Pécsi Közlöny 1907. augusztus 25. (XV.) 193. 4.

⁶⁰ Pécsi Közlöny 1907. augusztus 23. (XV.) 191. 3.

⁶¹ Uo.

⁶² Pécsi Napló 1907. augusztus 25. (XVI.) 194. 1.

⁶³ „Azok a jelentések, amelyekről lapunk hiráddással volt koránt sem jeleztek azt az egész tömeget, amely erre a kongresszusra megjött. Egyes helyekről mint például Szigetvárról mintegy kétszázat jelentettek be, s mintegy hatszázan érkeztek meg. (...) A vidékieken kívül még óriási számban voltak jelen még a pécsi hívek is, akiknek a számával együtt a résztvevőket alacsony értékeléssel is haszonötezerre tehetjük.” Pécsi Közlöny 1907. augusztus 27. (XV.) 194. 3.

⁶⁴ Pécsi Közlöny 1907. augusztus 23. (XV.) 191. 5.

⁶⁵ A három nap alatt 3 nyilvános ülés volt 3-3 szónoklattal, amelyek a nagygyűlés „iránygondolatait” fogalmazták meg.

A fő programot Pécsen is folyamatosan kísérték különféle szervezetek kongresszusai, éves közgyűlései, illetve több országos szervezet megalakulása is a pécsi nagygyűléshez volt köthető.⁶⁶

A rendezvény térhasználatára jellemző volt, hogy az egész korabeli városterületen szétszórva helyezkedtek el a helyszínek. A gyűlés három napja alatt az egész várost „belakta” a nagygyűlés közönsége, és a helyi lakosság is részese lett az eseményeknek. Lenkei Lajos, pécsi újságíró, így emlékezett vissza ezekre a napokra: „[...] legnagyobb eseménye volt ezen nagygyűlésnek az eucharisztikus körmenet, mely a vártemplomból indult ki és melyben a nagygyűlés összes résztvevői és a pécsi kath. hivők egyaránt nagy tömegben vettek részt a pécsi kath. jellegű intézményekkel, iskolákkal egyetemben. Olyan ünnepélyes menetet, mint ez volt, sem azelőtt, sem később nem láttunk Pécs falai között a városon végigvonulni és mély áhitat fogta el a másvallásúakat is, akik szemtanui lehettek azon erős vallási érzület megnyilvánulásának [...]. A válás iránt való közömbösség világában nem téveszthette el hatását, amikor a Széchenyi terünkön magasrangú kegyes urak és az áhitatos nép elvegyűltek, az utca kövezetén térdre borulva végezték mély áhitattal imájukat.”⁶⁷ A felvonulási helyszíneket fellobogózták, az augusztus 25-i esti körmenetre pedig kivilágították.⁶⁸ A főbb ünnepi helyszínek a belvárosban voltak. A nyitónapon a magyarok népszövetségi gyűlése a kiállítási sporttelepen, a németeké a budai külvárosi katolikus körben, a horvátoké pedig a Tornacsarnokban volt.⁶⁹ A gyűlések helyszínére kijelölt gyülekező pontokról vonultak a lobogókkal díszített menetek.⁷⁰ A nagy tömeg miatt a rendezvényeket külön biztosítani kellett, ezért az egyházmegye finanszírozásában 58 rendőr

⁶⁶ Ülészett például: Országos Pázmány Egyesület, Szent László Társulat. Kongresszust tartottak a keresztény szövetkezeti központ tagjai, a katolikus középiskolai tanárok és volt növédelmi tanácskozás is.

⁶⁷ LENKEI Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései.* Pécs, 1922. 249.

⁶⁸ „A kath. nagygyűlés előkészítő bizottsága ez uton is fölkéri Pécs város háztulajdonosait, s lakóit, hogy a nagygyűlés tartama alatt 25., 26. és 27-én lobogódszt alkalmazni szíveskedjenek. Különösen kéri ezt a nagyobb tömegű felvonulások utvonalain. Tehát az Indóház utcán, Scitovszky-téren, Ferenciek-utcáján, Király-utcán és Kossuth Lajos-utcán, a Széchenyi-téren, Kardos Kálmán-utcán, Rákóczy-uton, Réth-utcán, Alsó malom utcán, Szigeti országuton, Mezőszélén, Vásártéren.” Pécsi Közlöny 1907. augusztus 23. (XV.) 191. 4.

⁶⁹ Ezeket a népgyűléseket a Katolikus Népszövetség szervezte, és szinte nagygyűlések voltak a nagygyűlésen belül. Évkönyv 133.

⁷⁰ „A magyarok három helyen gyülekeztek, a budaikülvárosi Buzatéren, a siklósikülvárosi új vásártéren és a szigeti vásártéren és innét mindannyian 1 órakor indultak impozáns sorokban. A németajkuak a budai-külvárosi Buzatéren, a szigeti- és siklói vásártéren gyülekeztek és indultak utnak, még pedig a siklói térről ¼ 2 óra, a szigeti vásártérről ½ 2 órakor.” Pécsi Közlöny 1907. augusztus 27. (XV.) 194. 1.

teljesített szolgálatot a három nap folyamán,⁷¹ és négy helyen hoztak létre ideiglenes mentőállomást.⁷² A pécsi keresztény munkásegylet tagjai 25-én – reggel fél nyolckor – zászlószentelést tartottak Giesswein Sándor vezetésével, amit a budai külvárosig tartó felvonulás, és a keresztényszocializmus eszméit fejtegető beszédek követték.⁷³ Ezt és a három népgyűlést követően délután négy órára a tömeg a székesegyházhoz vonult, ahol Várossy Gyula kalocsai érsek misézett, illetve innen indult el az eucharisztikus körmenet, amin mintegy 50–60 ezer fő vett részt.⁷⁴ A látványos, tömegeket mozgató körmenetek a városmagot járták körül. A másnapi szakosztályi üléseknek a papképző szeminárium, a két katolikus kör és a városháza adott helyet.

A nagyszámú résztvevő mellett több egyházi és világi főméltóság is megjelent a rendezvényen, vagy táviratban üdvözölte annak munkáját. A püspöki kar képviselőjében a kalocsai érseken és a pécsi püspökön kívül ott volt Prohászka Ottokár, Boromisza Tibor és Balás Lajos megyéspüspök, illetve Batthyány Vilmos és Kránicz Kálmán felszentelt püspökök. A díszelnök-ségben a mozgalom számos országos és helyi támogatóját megtalálhatjuk.⁷⁵

A táviratot küldők sorából külön ki kell emelni X. Pius pápát, aki a pécsi püspök hozzá intézett levelére válaszolva üdvözölte a nagygyűlés munkáját, és kifejezte reményét ennek sikere felől. *„Miért is legkevésbé sem kételkedünk, hogy az oly gyümölcsöket terem, aminőket mi szívének mélyéből kívánunk nem csak az összegyűlt lelkeinek a hit és a szeretet kapcsaival való szorosabb egyesítésre, hanem a célból is, hogy a katolikusok erejét szent jogaik védelmében acélozzák, s a vallás és a polgári rend legfőbb érdekeit, melyekből a népek igaz java egyedül eredhet, támogassák s védjék.”*⁷⁶

⁷¹ Az 58 rendőr fejenként 2 koronát kapott. A székesegyháznál rendezett ünnepségekre a püspök összesen 1250 koronát utalt ki. Wurster József levele Zichy Gyulához, Pécs 1907. szeptember 1-jén, és a püspök válasza szeptember 3-án. PPL, 3077/1907. A székesegyház ünnepi kivilágítására már korábban kiutalásra került – három részletben – 3000 korona a székesegyházi plébánia saját tőkéjéből. PPL, 2384/1907.; PPL, 2772/1907; 3050/1907.

⁷² *Pécsi Közlöny* 1907. augusztus 23. (XV) 191. 4.

⁷³ Évkönyv 364.

⁷⁴ Évkönyv 133.

⁷⁵ A névsor: gr. Apponyi Géza, br. Barkóczy Sándor, gr. Batthyány Iván, gr. Benyovszky Móric, gr. Cziráky Antal, hg. Eszterházy Miklós, gr. Eszterházy Miklós Móric, gr. Eszterházy Sándor, gr. Erdődy Gyula, br. Forster Gyula, br. Gerliczy Ferenc, gr. Hunyady József, gr. Majláth Géza, gr. Majláth György, gr. Majláth József, Pallavicini Ede őrgrof, gr. Somssich Béla, gr. Zselenszky Róbert, Zsolnay Miklós, gr. Zichy Aladár, gr. Zichy Géza, gr. Zichy Nándor. Évkönyv 141.

⁷⁶ X. Pius pápa válaszirata a pécsi országos katolikus nagygyűlés nevében püspök urunk által felterjesztett hódoló felíratra. Róma, 1907. augusztus 15. PPL, 3055/1907.

A továbbiakban a nagygyűlés közművelődési szakosztályának munkáját mutatom be. Mivel annak legfontosabb jellemzője a népfelvilágosító munka volt, ezért az itt elhangzott beszédek és határozati javaslatok jól mutatják a rendezőket foglalkoztató főbb problémapontokat. A többi szakosztály és ülés eseményeit csak annyiban érintem, amennyiben ott ehhez a témához érdemi hozzászólás történt.

A közművelődési szakosztály munkája

A szakosztály megalakítására az első nap végén került sor. Az egyik elnök gróf Benyovszky Móric főispán, a másik dr. Mihályfi Ákos egyetemi tanár lett. Az üléseket augusztus 26-án reggeltől – a Zichy püspök által celebrált Veni Sancte után – tartották a városháza tanácsstermében. Itt összesen hét előadó mondott beszédet és tett határozati javaslatot. Mellettük azonban érdemes a tematikailag ide kapcsolható, de másutt elhangzott előadásokról is néhány szót ejteni. A felszólalók többsége egyházi személy, tanító vagy egyetemi oktató volt.

A szakosztályi beszédek és határozati javaslatok a katolikus önszerveződés szükségességének témáját járták körül, ennek a komplex területnek valamelyik gyakorlati oldalát érintették. Mindössze Dr. Szilvek Lajos kanonok *Dogmatizmus és szabad kutatás* címmel tartott előadása lógott ki némileg a sorból. A többiek két nagyobb témakörhöz – az iskola és nevelés, illetve a sajtó- és könyvtár-ügy kérdéseihöz – szóltak hozzá és jutottak el a szervezett fellépés fontosságának hangsúlyozásáig, illetve a szükségesnek tartott konkrét teendők megfogalmazásáig. A továbbiakban e két téma lesz a vizsgálat rendezőelve, az előadásokat nem elhangzásuk sorrendjében mutatom be.

Az iskolákról és a nevelés kérdéséről esett a szakosztályban a legtöbb szó. Az első előadó Keményfy K. Dániel⁷⁷ volt, aki a katolikus autonómia és az iskola kapcsolatáról beszélt. Megállapítása szerint az iskolai katolikus hitvallásos nevelés egyik garanciája az autonómia lenne, amelynek megalkotását sürgető feladatnak tartotta. Úgy gondolta, hogy a katolikusok autonómia hiányában – a protestánsokkal ellentétben – az állam gyámsága alatt állnak, és az ebből következő elszigeteltségük miatt nem tudnak kifejtteni olyan „intenzív erőt, melyet a jelenkor igényeinek megfelelő katolikus iskola-politika követel.”⁷⁸ A cél szerinte az lenne, hogy az autonómia

⁷⁷ Keményfy K. Dániel (1866–1935) Szent Ferenc-rendi áldozópap, 1896-tól az érseki tanítóképző tanára, 1907-től primási könyvtárnok, 1912-től vízvárosi plébános. *Magyar Katolikus Lexikon* VI. köt. (Kaán–Kiz). Főszerk. DIÓS István. Budapest, 2001. 480–481.

⁷⁸ Évkönyv 200.

megalkotása révén az egész katolikus társadalom kezébe kerüljön a katolikus iskolák ügye, azokat ne csak a papság, hanem a világiak is magukénak tekintsék. Kifejtette, hogy az autonómia felkeltené az iskolák iránti nagyobb érdeklődést, az iskolákat pedig önállóbb jogok birtokába juttatná, hatásosabb védelemben részesíthetné őket, továbbá biztosítaná az egységes irányítást, tanmenetet és versenyképességet. Az intézmények anyagi fenntartását is az autonómiától várta, illetve elsősorban a kezelésébe kerülő vallás- és tanulmányi alaptól, másrészt az „önadóztatástól”, ugyanis – mint mondta – *„az ember szívesebben áldoz arra, a mihez hozzászólása van és érdeke köti”*.⁷⁹ Ezt egészíthetnék ki a nagyobb egyházi javadalmasok önkéntes felajánlásai, hitelfelvételei. Ennek érdekében javasolta egy katolikus autonómiai jelzáloghitelintézet és egy katolikus iskolaegyesület megalapítását is. Mindezek figyelembe vételével ellenezte az iskolák állami segélyezését, mivel azok önállósága ezáltal jelentősen korlátozódik. Határozati javaslatában végül a katolikus autonómia mielőbbi megalkotásának támogatását kérte (a főkegyúri jog és a hierarchikus egyházi alkotmány tiszteletben tartása mellett), mivel ebben látta a katolikus iskolák fennmaradásának biztosítékát. Javasolta továbbá, hogy a városokban és a nagyobb községekben *„autonómikus helyi bizottságok”* alakuljanak a megvalósítás társadalmi előkészítése érdekében.⁸⁰

A következő előadó Dr. Kovács János, a nagyváradai felső kereskedelmi iskola igazgatója volt. Hosszú beszédében a családi és iskolai nevelés szükséges reformját vázolta. Ahhoz, hogy a materialista világnézet, a vallástalanság és a közömbösség egyre szélesebb körű terjedését – az előadó szerint – a család és az iskola feltartóztathassa, a következő sürgető feladatokat kell megvalósítania: *„[...] az élet nem játék, üres mulatságok és szórakozások színtere, hanem erős küzdelem és szakadatlan harc a népek óriási és kérlelhetetlen versenyében [...] a jelenkori ütközetek nem a harctereken mennek végbe, hanem művelődési és gazdasági téren.”*⁸¹ Mint mondta, erre kell a nevelésnek felkészítenie az embert, az ifjúságot, először családi körben, később pedig az iskolában: *„Neveljük fiainkat erős, bátor és önálló egyénekké, jellemben szilárd, erkölcsösségben és becsületességben sziklaerős, egyéni és vallásos meggyőződésben állhatatos, a vallás gyakorlásában nyílt, buzgó és tüzes férfiakká. Szoktassuk őket jó korán rendre, fegyelmezettségre, munkaszeretetre, felelőség- és kötelességérzetre, erélyre és kitartásra és a mi mindeme nemes tulajdonságok*

⁷⁹ Évkönyv 204.

⁸⁰ Évkönyv 204–205.

⁸¹ Évkönyv 207.

*megindítója: akarni tudásra.*⁸² Nagy szerepet szánt ebben a – sok szempontból reformokra szoruló – középiskolai oktatásnak. Ezeknek is – mint mondta – jobban figyelembe kellene venniük a modern élet kívánalmait, a memória helyett a tanulók megfigyelő-, ítélő- és gondolkodóképességét kellene fejleszteniük, illetve a nevelésnek az oktatás mellett nagyobb szerepet kellene kapnia.⁸³ Az utóbbira ugyanis a szülőknek egyre kevesebb idejük marad a sok elfoglaltság és az ezzel járó idegi kimerültség miatt, ezért javasolta, hogy erre fokozottan figyeljenek az iskolákban. A kifejezetten ezért alapított városi katolikus internátusokat és konviktusokat azonban több ok miatt nem tartotta megfelelőnek. A legfontosabb problémájakat pont abban látta, hogy a városokban jöttek létre. Helyettük az angol minta alapján kialakítható vidéki nevelőotthonokat tartotta alkalmasnak, amelyek bemutatása után megállapította, hogy ez *„megvalósítani igyekszik mindazt, a mit napjainkban a gyakorlati élet, a szociológiai irány, a való élet kívánalmaival számoló pedagógia hirdet és követel [...] a tanítás és a nevelés ne legyen tömegnevelés és tömegtanítás, hanem vegye tekintetbe a tanuló egyéniségét. Ismerjük meg a gyermeket!”*⁸⁴ Az előadó konkrét határozati javaslatot végül nem terjesztett be.

Az iskolák kérdéséhez kapcsolódott dr. gróf Csáky Adorjának – a kassai egyházmegye tanulmányi főnökének – beszéde is, aki a nagygyűlés előkészítő bizottságának megbízásából *Diákkörök* címmel készült fel. A felkérésnek örömmel tett eleget, mivel úgy vélte, hogy *„a társadalom megmentésének egyik legcélszerűbb eszköze az új társadalom helyes kinevelésében rejlik”*.⁸⁵ A fiatalok családi és iskolai nevelése még nem elegendő – mondta az előadó –, mert az ifjúság nagy részében nyers, az anyagiasságot hangsúlyozó eszmékkel találkozik. A megoldás azonban szerinte adta magát: *„A mai világban, az átalakulás nagy korszakában, a mikor a szervezésen alapul a hatalom, a mikor mindenki szervezkedik a nagy csata eredményes megívására, szervezkednünk kell nekünk is, szervezni kell az ifjúságot, mert ebben az erő.”*⁸⁶ Bár a szerző elmondta, hogy az utóbbi időben a diákkörök szervezése hazánkban is szaporodni kezdett, számuk elérte a kilencvenet. Vannak közöttük általános egyesületek, szakegyletek, segélyegyletek és sportkörök is, de a működésük korántsem mondható kielégítőnek. Ennek okai többek között – állapította meg – az ösztönzés hiányában, a pénztelenségben és a

⁸² Évkönyv 208.

⁸³ Évkönyv 210–212.

⁸⁴ Évkönyv 216.

⁸⁵ Évkönyv 226.

⁸⁶ Évkönyv 227.

rövid ideig tartó fellángolásokban keresendő. Megoldást abban látott, hogy a szervezést társadalmi mozgalommá kellene fejleszteni, és támogatókat kellene ehhez szerezni. Mintának a Szent Imre Köröket hozta fel, amelyek az 1888 óta eltelt 19 évben kiválóan beváltak Budapesten és újabbak alakultak Kassán, illetve Kolozsváron is. Ezek rövid bemutatása után a nagygyűléstől is azt kérte, hogy *„mindama fontos anyaghoz, melyet felölel, csatolja az igazi diákkör, a Szent-Imre-kör istápolásának és fejlesztésének kérdését is és hasson oda, hogy azok mentől nagyobb számban felállítatván, kellő erkölcsi és anyagi támogatásban részesüljenek”*.⁸⁷

Még egy előadó érintette a nevelés kérését. Dr. Kerékgyártó Árpád⁸⁸ az internátusok vallásos jellegéről értekezett. Az intézeti nevelésnek ez a formája a korszakban renezánszát kezdte élni, sorra alakultak a városi bentlakásos iskolák. Kerékgyártó szerint a család nevelő szerepét – a növekvő számú tönkrement házasság miatt – sok esetben az internátusoknak kellene pótolniuk. Azokban a felügyelet passzív feladata mellett nagyobb jelentőséget tulajdonított az aktív nevelés szerepének. Ezért kiemelte, hogy az internátus szellemének milyensége elsőrendű szempont kell legyen, és a hazafias, erkölcsi és nemzeti jelleg mellett elsődlegesnek tartotta a vallásos alapok lerakását. Ugyanis például *„a haza fogalma is teljesen üres, ha a vallást eldobjuk, a vallást, mely az isteni tekintélyt állítja az állam alapjául (...) a határozott vallást nélkülöző erkölcsi alap ugyanaz, mely már az iskolák nagy részét is meghódította. (...) A vallásos nevelés nem lehet nem hazafias, hiszen a vallás követeli a hazaszeretetet. A vallásos nevelés nem lehet erkölcstelen, hiszen a vallás és erkölcs ikertestvérek, egymástól elválasztva el sem képzelhetők.”*⁸⁹ Előadásának második felében a nem vallásos internátusokat vette számba és vizsgálta az oda beíratott hallgatók felekezeti megoszlását is. Végül arra a következtetésre jutott, hogy ezek az intézmények káros hatással vannak az oda járó katolikus diákokra, és ezért kérte, a szakosztály mondja ki, hogy *„csakis a határozottan kat. színezetű internátust tartja alkalmasnak magyar hazánk rekrisztianizálásához szükséges vallásos és hazafias nemzedék képzésére, és az ilyenek létesítését szükségesnek tartja, a meglévőket munkájában szívvel-lélekkel*

⁸⁷ Évkönyv 233.

⁸⁸ Kerékgyártó Árpád (1883–1965) diákvezér, az egyetemi keresztmozgalom vezéralakja. 1905-ben Kiskunfélegyházán gimnáziumi tanár, 1906-ban az erzsébetvárosi állami internátus felügyelő tanára, 1907-től a Bp. III. ker. (Árpád) állami gimnázium rendes tanára, később igazgatója lett. A két világháború között az Actio Catholica budapesti sajtóosztályának elnöke, és a Katolikus Főigazgatóság tanügyi főtanácsosa volt. *Magyar Katolikus Lexikon* VI. köt. (Kaán–Kiz). Főszerk. DIÓS István. Budapest, 2001. 541.

⁸⁹ Évkönyv 236–237.

támogatja”.⁹⁰ Kerékgyártó előadása után rövid összefoglalás hangzott el a gazdasági népoktatás helyzetéről, de az alaposabb kifejtéstől az előadó tartózkodott.

A szakosztályban megtárgyalt másik fontos kérdéscsoport a katolikus sajtó- és könyvtárügy helyzete volt. Az utóbbi ebben a szakosztályban volt téma, a sajtó kérdése viszont más szakosztály ülésén és a nyilvános ülések szónoklataiban is előkerült. Először a könyvtárakat érintő javaslatokkal foglalkozok.

Wohlmuth Ernő nagyon konkrét és szisztematikusan felépített elképzelést vázolt fel. Mivel a kultúra és a közműveltség javítására a legfontosabb eszköznek a könyvet tekintette, ezért abból indult ki, hogy az iskola és a templom mellett a könyvtár a harmadik legfontosabb tényező, amely befolyásolja a társadalmi állapotokat. A modern életben való eligazodás szükségletei a művelődést hatalmi tényezővé tették – mondta a szerző –, így a legfontosabb cél a minél szélesebb körű népműveltség megvalósítása kell legyen. *„Ezt a műveltséget kell szétárasztanunk a társadalom minden rétegébe, felülről lefelé minden fokozaton keresztül. [...] a tömegek szellemi mintájának emelésére mi sem alkalmas annyira, mint a népkönyvtár.”*⁹¹ A könyvtár tehát szociális faktor és harci eszköz is egyben, amelynek ingyenesen kell a társadalom rendelkezésére állnia, mert csak így tudja betölteni küldetését, a műveltség szétárasztását.

Az előadó abból indult ki, hogy a katolikus megújulás nem lehet teljes a katolikus népkönyvtárak országos hálózatának megalapítása nélkül. Ennek a hálózatnak több szintjét írta le: 1. Létre kell hozni egy katolikus központi könyvtárat, amelynek gyűjtőköre minden tudományterület felőlel, szépirodalmi műveket viszont nem tartanának benne. A könyvtárlomány összegyűjtését az egyházi és magánkönyvtárak duplum példányainak felajánlásaiból kívánta megoldani, amit tudósok könyvhagyatékaik, kiadók és szerzők ajándékai egészítettek volna ki. 2. Fel kell állítani az egyházmegyei központokban egyházmegyei népkönyvtárakat, amelyek vándorkönyvtári jelleggel – a papság és a tanítók segítségével – láthatják el a könyvtár nélküli helységeket.⁹² 3. Lehetőség szerint minden plébánián alakuljanak katolikus népkönyvtárak, a vidék speciális igényeinek figyelembe vételével. 4. Minden fokozatú iskola, de legfőképpen a népiskolák

⁹⁰ Évkönyv 240.

⁹¹ Évkönyv 242.

⁹² *„Mi nem szórakoztató intézményeket kívánunk a népkönyvtárakban, hanem hadi arzenálokat, honnan főlyszerelhesük népünket a tudás, az ismeret, a fölvilágosodás, a műveltség legyőzhetetlen fegyvereivel.”* Évkönyv 244.

mellett, kaszárnyákban, kórházakban, üdülőhelyeken, fogházakban és leginkább az ipari és gyári munkástelepeken létesüljenek könyvtárak. 5. Az egyesületek könyvtárainak támogatását is javasolta.

Mivel egy ilyen országos hálózat kiépítése nem működhet központi irányítás nélkül, ezért a Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége és a Katolikus Népszövetség a legalkalmasabb a mozgalom elindítására és felfuttatására – állapította meg végül Wohlmuth. Szükségesnek látta továbbá egy katolikus könyvtárjegyzék összeállítását is.

A nyilvános közkönyvtárak létesítését azonban önmagában még nem tartotta elegendőnek. Mint mondta, a társadalom teljes eszmei „elárasztása” csak úgy lehet sikeres, ha a magánkönyvtárak is minél szélesebb körben elterjednek, és azokat a megfelelő kötetekből állítják össze. „[...] korunk hatalmas szociális háborúja elsősorban ezen a ponton fog eldőlni: ki bírja mennél hamarabb és mennél teljesebben ellátni a népet olvasmányokkal.”⁹³ E miatt a Szent István Társulat szerkesztésében megjelenő népiratkákat nagyon jó kezdeményezésnek tartotta az előadó. Végezetül a következőképpen foglalta össze a megoldáshoz vezető utat: „E téren rendkívül sok teendő vár a katolikus társadalom tevékenységére. Intézményekre van szükségünk, mert egy csöpp intézmény többet ér a jóindulatú frázisok egész tengerénél. [...] az egyedül eredményes szociálpolitika az, mely rávezeti a népet az önművelésre.”⁹⁴

Dr. Vass József⁹⁵ előadása a katolikus népsajtó kérdéséről nem ebben a szakosztályban, hanem a Pázmány Egyesület ülésén hangzott el, de témája miatt a nagygyűlés jegyzőkönyvének szerkesztői is a szakosztály anyagában helyezték el a róla készült beszámolót. A sajtó világhatalmi szerepére hivatkozva az ügyben terjesztett be határozati javaslatot, hogy miként „lehet egyetlen, sorvadásban szenvedő, végvonagló katolikus krajczáros újságunkat az egész országba szétvinni és a nép legszélesebb rétegeibe belegyökeresíteni”.⁹⁶ Megállapította, hogy a katolikus sajtó mindössze néhány, nem igazán versenyképes kiadvánnyal van jelen az olvasóközönség körében. Számításai szerint a budapesti *Új Lap* is mindössze 25000 példányban jelenik meg, ezért legfeljebb 70–80 ezer olvasója lehet. Ezzel szemben a konkurens lapok – például a szociáldemokratáké – a napi 150 ezer példányt is

⁹³ Évkönyv 245.

⁹⁴ Évkönyv 246.

⁹⁵ Vass József (1877–1930) kalocsai nagyprépost, egyetemi tanár, miniszter. Rómában végezte teológiai tanulmányait. Plébános, később hittanár és újságíró. 1911-ben a Szent Imre Kollégium igazgatója. 1920. augusztus 17-től 1921. április 14-ig közlélemezési, 1920. december 16-tól 1922. június 16-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter a Teleki-, illetve a Bethlen-kormányban. (*Magyar Katolikus Lexikon* XIV. köt. (Titel–Veszk). Főszerk. DIÓS István. Budapest, 2009. 845.)

⁹⁶ Évkönyv 246.

elérhetik. Szükségesnek látta, hogy a katolikus népsajtó is el tudja érni a százezres példányszámot. Ehhez – jegyezte meg – lapkiadási stratégiára van szükség. Egy konkrét kísérletről már be is számolt a gyűlés résztvevőinek. Székesfehérvárott az Új Lap eladási statisztikája 120–130-as eladott példányszámokat mutatott, amikor a budapesti központi lap mellett elindították annak székesfehérvári mellékletét. Az „árukapcsolásnak” köszönhetően az eladások megnövekedtek, és elérték a napi 2000, ünnepnap 3000–3500 példányt. A példányszámok növelése pedig – a modern nyomdatechnikának köszönhetően – a lap árában is jelentkezett, olcsóbban tudták árusítani. Mivel azonban a helyi mellékletek kiadása is költséges, ezért a szükséges forrásokat első körben felajánlásokból javasolta fedezni, amíg e lapok hirdetői köre ki nem alakul. Ezért szükségesnek tartotta határozati javaslatba foglalni, hogy *„alakíttassék meg [...] az összes püspöki és nagyobb városokban az Új Lap helyi melléklete és árusíttassék együtt a budapesti Új Lappal, mint krajczárross ujság”*.⁹⁷ E mellett azonban Vass egy további problémát is felvetett. Véleménye szerint a nyomdász szakszervezetek 90 százaléka szociáldemokrata befolyás alatt működött, így *„megtörténik gyakran az, hogy a kultur-haladás technikai munkásai, a gondolatok betűbábái visszadobják a nekik nem tetsző kéziratot [...]”*.⁹⁸ Ezért azt javasolta, hogy *„gyűjtessenek össze szövetségbe az egyházmegyei nyomdák és a keresztény érzelmű nyomdatulajdonosok, és mondassék ki az alaptörvény, hogy a szövetség nyomdáiban demokrata szervezett munkás alkalmazást nem nyerhet”*.⁹⁹ A javaslatok megvalósításával a Katolikus Egyesületek Országos Szövetségét vagy annak egy szűkebb bizottságát kívánta megbízni.

A sajtó ügyét és szervezésének lehetőségeit tárgyalta a nagygyűlés egyik legalaposabban kidolgozott előadása is. Gerely József a hitbuzgalmi és karitatív szakosztály második előadójaként a katolikus sajtópártolás országos szervezetének kialakítására tett javaslatot. Előadásának nagy részét a külföldi – főként német és osztrák – minták és folyamatok alapos ismertetése tette ki. Elmondta, hogy a helyszínen tanulmányozta a német sajtóviszonyokat és a Pius-Verein sajtóirodájának működését, amelyekkel összevetve a magyar viszonyokat, lehetőséget lát a magyar sajtópártolás megerősítésére. Külön kiemelte a terjesztéssel kapcsolatos nehézségeket és a katolikus terjesztői hálózat kiépítésének szükségességét. Anélkül, hogy fejtegetéseit

⁹⁷ Évkönyv 249. A javaslat hatására Pécsen is életre hívták *Az Új Lap Pécsi Melléklete* című napilapot, amely 1907 novembere és 1908 júliusa között működött, majd *Pécsi Újlap* néven egészen 1919-ig fennállt. *Baranya megye sajtóbibliográfiája 1832–1984*. Szerk. SURJÁN Miklós Pécs, 1992. 379.

⁹⁸ Évkönyv 248.

⁹⁹ Évkönyv 249.

hosszan bemutatnánk, csak a javasolt teendőket foglaljuk össze saját szavaival: „[...] *múlthatatlanul szükségesnek találja egy egyesületileg jól szervezett katolikus sajtótámogató és terjesztő intézménynek sürgös létesítését; valamint a katolikus sajtó- és védőirodának további kiépítését, továbbá az országos templomi sajtó-vasárnap behozatalának illetékes helyeken való kezdeményezését; végül a teroszerű katolikus- és könyvterjesztésnek (kolportage) meghonosítását*”.¹⁰⁰

Az iskola és a sajtó kérdései valamilyen mértékben mindegyik szakosztályban helyet kaptak, és fontos szerepük volt a nagygyűléssel párhuzamosan zajló egyesületi, szervezeti közgyűléseken is. A népszövetési gyűléseken és a nyilvános üléseken egyaránt szó esett e két szféra általános helyzetéről és a fontosnak tartott szakkérdésekről egyaránt.¹⁰¹ A nagygyűlés keretében tartotta előkészítő alakuló ülését a katolikus középiskolai tanárok egyesülete is.¹⁰²

A nagygyűlés lezárása

A három napos programsorozat lezárására a vártemplom környékén került sor. A befejezés jelképesen magába sűrítette a nemzetállam építésének néhány lényeges momentumát, és a Várossy Gyula záróbeszédében mondtak itt szimbolikus értelmet nyertek. Az érsek kifejtette, hogy *„Egyház és állam az isteni gondviselés rendszerében elválaszthatatlan fogalmak. Mindkettő isteni intézmény, arra lévén rendelve, hogy az emberiség javát előmozdítsák. [...] ámde az egymásnak nyújtott erkölcsi és anyagi támogatás jótéteménye korántsem egyenlő értékű. Míg ugyanis az egyház – bár mindenkor örömmel és hálával fogadja az állam jóakarató szövetségét és támogatását – ennek segítségével nélkül, sőt üldözése*

¹⁰⁰ Évkönyv 179. A pécsi nagygyűlésen történtek eredményeképpen alakult meg 1907 novemberében Eszterházy Miklós herceg és Prohászka Ottokár elnökletével a Katolikus Sajtóegyesület, amelynek Gerely József volt a titkára.

¹⁰¹ A hitbuzgalmi-karitatív szakosztályban Blandl György az iparostanoncok hitoktatásáról beszélt (Évkönyv 191–196.), a szociális szakosztályban Szentiványi Károly OKSZ-igazgató tartott előadást *Mit tehetünk a szakoktatás terén?* címmel (Évkönyv 273–279.), és ugyanitt hangzott el előadás a tanoncotthonok vezetésének (Évkönyv 280–290.), a gyári munkások leányainak háztartási kiképzésének (Évkönyv 290–294.) témáiban. Az 1907. augusztus 26-án délelőtt tartott nővédelmi kongresszuson Wüsztner Henrikné a cselédnevelés kérdésséről beszélt (Évkönyv 324–331). Ugyanekkor tartották az Országos Pázmány Egyesület, a Szent László Társulat, illetve a Magyar Keresztény Iskolatestvérek Képzőegyesületének közgyűlését is (Évkönyv 336–345.). A második napon tartott első nyilvános ülésen Túri Béla a sajtószabadságról beszélt (Évkönyv 387–396.), a záró nap délelőttjén tartott második nyilvános ülésen pedig Csernoch János *Az egyház nevelési joga* (Évkönyv 396–406.), Görcsöni Dénes pedig *Népfelvilágosítási feladataink* (Évkönyv 406–415.) címen értekezett. Augusztus 27-én este 5 órakor a harmadik nyilvános ülésen Prohászka Ottokár püspök mondott nagy hatású beszédet a kereszténység kultúrfeladatairól (Évkönyv 431–437.).

¹⁰² Évkönyv 365–366.

ellenére is tud élni és virágozni [...] addig az egyháztól elszakadt, vallástalan államok a lassú, de föltartóztathatatlan pusztulás áldozatává lesznek. [...] Kétségtelen tehát, hogy a kik az államnak az egyháztól a legújabb francia minta szerint való teljes elválasztásán fáradoznak, vagyis azt vallástalanná, istennélkülivé tenni törekcsenek, nem annyira az egyháznak, mint inkább az államnak és a társadalomnak tesznek igen rossz szolgálatot [...] A mely állam vagy társadalmi párt a szekularizáció lejtőjére lép, mind lejjebb csúszik a teljes anarchizmus felé és magával rántja az örvénybe az emberi kultúra és társadalmi jólét legbecsesebb kincseit is.”¹⁰³

A nemzetállam kiépítésének folyamatában tehát az egyház és az állam egyaránt egymás támaszát jelenti. Egy kettős folyamat retorikai és képi elemei jelennek meg a beszéd és a záróceremónia eseményeiben. Egyfelől a nemzetállam létrehozása közben az állam igyekszik magát szakralizálni, másrészt az egyház egyre erőteljesebben hangsúlyozza a nemzetállam kiépítésében betöltött szerepét.¹⁰⁴ Ezen a ponton a tanulmány elején vázolt „alkalmazkodás és megőrzés” kívánalma újra találkozott. Az állam és egyház megújulásban való egymásra utaltságának és az egyház hagyományokat megőrző szerepének a nyomatékosítása történt meg.

A konkrét esetben a pécsi nagygyűlés közönségének menete a pécsi sétaterre érkezett. A székesegyházban Prohászka Ottokár hálaadó istentiszteletet tartott, amelyet a templom előtti téren a pécsi dalárda hangversenye követett. A székesegyház tornyából tárogató szól, miközben kigyulladtak a tornyok fényei. Először a nemzetet jelképező vörös-fehérvörös színben világította meg őket Reeh György pirotechnikája, majd a fények kék-sárga-fehér színekre váltottak, egyszerre jelképezve az egyházat és a rendező várost.¹⁰⁵ A látványt a pápai himnusz dallamai kísérték. Utoljára gyulladtak ki egy magasban lángoló kereszten a „Krisztus Győz!” felirat betűi. „A betűk égtek, égtek ott a magasban és mire kialudtak, a sok ezer ünneplő szívben izzóvá lett azoknak nyoma” – zárta le a nagygyűlés eseményeinek összefoglalását a szerkesztő.¹⁰⁶ Az egybegyűltek utoljára a Rákóczi-indulót hallgatták meg.¹⁰⁷

¹⁰³ Évkönyv 443–446.

¹⁰⁴ A folyamathoz lásd *Nationalisierung der Religion und Sakralisierung der Nation im östlichen Europa*. In: *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa* 27. Hrsg. WESSEL, von Martin Schulze. Stuttgart, 2006. kötet tanulmányait.

¹⁰⁵ *Pécsi Közlöny* 1907. augusztus 29. (XV) 196. 2.

¹⁰⁶ Évkönyv 447.

¹⁰⁷ *Pécsi Közlöny* 1907. augusztus 29. (XV) 196. 2.

Befejezés

A pécsi katolikus nagygyűlés munkáját az 1907. augusztus 27-én délután tartott zárt ülés foglalta össze, és itt történt meg a határozati javaslatok fölötti szavazás is. Mattyasovszky Lajos szövetségi alelnök vezetésével a szavazásra jogosult tagok a közművelődési szakosztály határozatait változtatások nélkül elfogadták. Ezek nagy része deklaratív jellegű volt, nem kívántak konkrét szervező munkát, de a teendők irányait igyekeztek kijelölni. A pécsi nagygyűléshez köthető konkrét eredmény az országos sajtóegyesület szervezésének előkészítését végző bizottság felállítása, illetve a katolikus középiskolai tanárok országos mozgalmának elindulása volt. A kialakuló katolikus népszövetségi mozgalom is 1907 után kapott nagyobb lendületet.

A határozatok „végrehajtásáért” az Országos Katolikus Szövetség volt felelős. Ennek tagjai és vezetői igyekeztek kihasználni sokoldalú – egyházi és világi – társadalmi kapcsolatrendszerüket, pozíciójukat annak érdekében, hogy a megfogalmazott célok minél hatékonyabban megvalósulhassanak. A püspöki kar és az egyes püspökök, a lelkeskedő papság, a Szent István Társulat, az országban működő katolikus egyesületek megkeresése mellett a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal, az egyes városok közgyűléseivel és egyéb világi szervezetekkel ily módon kiépített kapcsolat fontos volt az érdekérvényesítés szempontjából. Eredményeik egy részét az 1907-től megjelenő hivatalos lapjukban, a *Szövetségi Értesítő*-ben tették közzé, de tevékenységük jó lecsapódási pontját jelentik az egyházmegyéekben kiadott püspöki körlevelek is.

A nagygyűlések a hazai katolikus társadalom kiemelt közéleti eseményei voltak, amelyekre eddig a történetírás kevés figyelmet fordított. Szerepük a mozgósítás, az összegzés mellett az identitásképzésben ragadható meg. Ezeken az egyházi és világi katolikusok közösen tanácskoztak a legfontosabbnak ítélt problémákról és hoztak róluk jogilag kötelező erővel nem bíró, deklaratív határozatokat. Ebből a szempontból a katolikus autonómia hiányát is valamennyire pótolni próbálta a nagygyűlések sora.¹⁰⁸ Bizonyos szempontból úgy is értelmezhetők az itt felmerült javaslatok mint egy versenyképes katolikus „különtársadalom” létrehozásának kísérlete, válaszolva a különféle ideológiai (liberális, radikális és konzervatív) és szakpolitikai kihívásokra. A dolgozat elején említett defenzív egyházi pozícióból következően sokan ebben látták a megmaradás és a ki-mozdulás lehetőségét.

¹⁰⁸ GERGELY: *i. m.* 128.